

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Osobnost a role (filozofické, psychologické
a sociologické pohledy na sebeprezentaci
v každodenní sociální realitě)**

Věra Novotná

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Osobnost a role (filozofické, psychologické
a sociologické pohledy na sebezpřítání
v každodenní sociální realitě)**

Věra Novotná

Vedoucí práce:

PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

Obsah

1	ÚVOD.....	1
2	OSOBA/OSOBNOST	3
	a. Pojem osoby.....	3
	i. Osoba jako subjekt	4
	ii. E. Lévinas podle Sokola	6
	b. Osobnost	7
3	OSOBNOST: VYBRANÉ TEORIE	9
	a. Psychoanalytická teorie	9
	b. Analytická teorie	10
	i. Psyché.....	10
4	IDENTITA (JAKO JÁDRO OSOBY)	12
	a. Teorie vývoje identity.....	14
	b. Sociálních role	14
	c. Interpersonální vztahy	15
	i. Stigma	16
	ii. Stanfordský experiment	18
5	SOCIÁLNÍ REALITA	20
	a. Sféry reality	21
	b. Tady a teď.....	21
	i. Intersubjektivita	22
	c. Internalizace.....	23
	i. Všichni hrajeme divadlo	23
	ii. Vystoupení z role.....	27
	iii. Krize identity.....	28
	iv. Gender.....	29
6	ZÁVĚR	31
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	33
8	RESUMÉ.....	35

1 ÚVOD

V bakalářské práci bude referováno o pojmech *osoba* a *osobnost*, které budou rozlišeny hned v počáteční kapitole. Na osobu bude pohlíženo z perspektivy filosofie. Z historických koncepcí bude stručně zmíněn přechod od hlediska Reného Descarta (1596-1650), k personalismu Martina Bubera (1878-1965) a teorie Emmanuela Lévinase (1906-1995). Ze současných autorů bude pojetí osoby interpretováno dle děl Jana Sokola (*1936). Téma osobnosti bude v rámci této práce věnována pozornost v kontextu psychologie, převážně na základě děl Milana Nakonečného (*1932) a Victora Drapely (1922-2013). Stručně budou také představeny nejznámější teorie osobnosti podle Sigmunda Freuda (1856-1939) a Carla Gustava Junga (1875-1961). V souvislosti s osobností bude další kapitola věnována *identitě*, filosofickému pohledu Johanny Arendtové (1906-1975) a psychologickému pojetí Viery Bačové (*1950). Dále jejímu vývoji (dle Erika Homburgra Eriksona (1902-1982)) a tomu, do jaké míry je ovlivňována sociálními rolemi (jako způsoby ztvárnění osoby) a interpersonálními vztahy. V rámci problematiky identity budou rozebrány i některé velmi speciální jevy, jako je proces *stigmatizace* popisovaný v knize Ervinga Goffmana (1922-1982) *Stigma* nebo osobnostní změny zaznamenané během Stanfordského experimentu psychologa Philipa Zimbarda (*1933), který pro pobyt v improvizované věznici rozdělil dobrovolníkům role dozorců a vězňů. Poslední část, věnovaná *sociální realitě*, bude obsahovat stručné shrnutí sociologické analýzy Thomase Luckmanna (1929) a Petra Ludwiga Bergera (1927), kteří o velmi problematickém pojmu *realita* pojednávají v rámci sociologie vědění, kde je sociální realita utvářena interakcí osob během běžného života a dalších sociálních procesů. *Každodenní realitu* nazývají autoři realitou „nadřazenou ostatním“. Ke každodenní realitě zcela jistě patří sociální role, pomocí kterých si osvojujeme svět a okolním věcem tak dáváme subjektivní význam. Vztah mezi osobností a jejími rolemi v každodenní sociální realitě bude interpretován podle E. Goffmana a jeho knihy *Všichni hrajeme divadlo*. K pohledu na sebeprezentaci budou v závěru práce

připojeny situace jako je vystoupení osoby ze své sociální role, krize osobní identity nebo také vliv pohlaví na způsob chápání okolní každodennosti.

2 OSOBA/OSOBNOST

V rámci úvodní kapitoly se pokusím vymezit dva pojmy, a to *osoba* a *osobnost*. První pojem *osoba* bude nastíněn převážně dle knih J. Sokola *Filosofická antropologie: člověk jako osoba a Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*.

a. Pojem osoby

Sokol poznamenává, že dnes je možné běžně používat slovo *osoba* ve stejném smyslu jako člověk (Sokol uvádí příklad: „výtah unese čtyři osoby“), tedy bez toho, abychom mluvili o jednotlivých individuích. Dávná společenství taková slova nepoužívala, hovořila o „duši“ nebo „duchu“. Tím lidé rozlišovali zemřelého od živého, nekladli však tím žádný význam na lidskou individualitu. Teprve v městských státech antického Řecka přišla společně s rozvojem myšlení a individualizace představa duše jako „jedinečné, nehmotné, a tedy i nesmrtelné stránky člověka, která vede a řídí jeho rozumné jednání“. Od starověku se ale osamostatňovala představa duše, jako by byla „zvláštní bytostí“, až se stala „svébytnou a na těle zcela nezávislou“. První filosofickou definici osoby s důrazem na individualitu a rozumovost nacházíme podle Sokola ve středověku. Osoba je zde „jednotlivá podstata rozumem obdařené přirozenosti“, čímž Sokol odkazuje na scholastické myšlení. V novověku se prý již upřednostňovalo pojetí osoby, která s tělem také nesouvisí, ovšem zcela nezávislá na něm není.¹ Ivan Blecha, stejně jako Sokol, uvádí jako počátek pojetí osoby coby „věci myslící“ názory R. Descarta, kterému připisujeme radikální změnu ve filosofickém chápání člověka. A k němu přiřazuje též Johna Locka.²

Hans Rotter (*1932) v díle *Osoba a etika* uvádí, že na počátku života ještě nelze říci, že by byl člověk osobou, je potřeba ji rozvíjet. (Je třeba učinit jistý posun od člověka, který jsme ihned po narození, k osobě.) S personalistickým proudem filozofie přichází ve 20. století důležitost interpersonálního vztahu. (Na rozdíl od substanciální duše, která je pouze „sama pro sebe“, tedy pro svou existenci nic jiného nepotřebuje.) Například představitel personalismu M. Buber

¹ Sokol, J. *Filosofická antropologie*, s. 18-21.

² Blecha, I. *Filosofie*, s. 167.

ve svém určení osoby vychází ze vztahu Já-Ty. Dle Bubera pro vytvoření člověka nestačí vědění o existenci věci, je nutné k němu promlouvat, aby se stal osobou. Druhého lze poznat jen v komunikaci, protože právě v rozhovoru se osobnost otevře vztahu s druhým a je na „Ty“ závislá. Tak je poznání osobní, a ne jen věcné.³ Zatímco ve vztahu Já-Ono můžeme „Ono“ zkoumat a nějakým způsobem s ním zacházet, jelikož zastupuje vždy něco určitého a je vždy nahraditelné, „Ty“ je „otevřenou osobností“. Vztah s „Ty“ přitom není třeba budovat, je naší přirozenou součástí.⁴

i. Osoba jako subjekt

Existuje široká linie chápání osoby coby subjektu, uvedu zde alespoň několik málo aspektů. Jak už bylo řečeno, počátek lze najít u R. Descarta, pro kterého se myšlení stává garantem poznání a dokonce vlastní existence. Jeho *radikální pochybnost* má tedy vedle gnoseologického významu také význam antropologický. Absolutní jistota „já“ je podle Descarta evidentně jasná a zřejmá (ačkoli později s definováním „já“ může být problém). Myšlení nám poskytuje minimálně jednu základní pravdu. Pokud myslím (bez ohledu na to, zda je obsah mých myšlenek klamán nebo neklamán), není možné, abych nebyl. Z těchto úvah Descartes vyvodil slavný výrok *Cogito ergo sum* (myslím, tedy jsem).⁵ Sám sebe (a tedy i každého člověka) pak Descartes určuje jako „věc myslící“ a toto východisko představuje pevný bod poznání. Dle Blechy lze výrazný obrat k subjektu spatřit v přesvědčení o pravdě, která je záležitostí „popisu subjektivních stavů mysli“. V Descartově systému člověk jako subjekt získává stále větší roli a bůh představuje pouze abstraktní princip.⁶

Sokol ve svém *Slovníku filosofických pojmů* definuje osobu jako „jedinečného nositele subjektivity a všeho, co k ní patří.“ Ve spojení s pojetím osoby jako nositele subjektivity se „od 20. století se objevuje důraz na vnitřní spojitost svobody a odpovědnosti, etický význam lidské jedinečnosti a ryze osobní kategorie, jako např. vina, čest, lítost nebo věrnost.“⁷

³ Rotter, H. *Osoba a etika*, s. 14-16.

⁴ Blecha, I. *Filosofie*, s. 206-207.

⁵ Tamtéž, s. 167.

⁶ Blecha, I. *Filosofie*, s. 167.

⁷ Sokol, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*, s. 311-312.

Chceme-li se o osobě dozvědět víc, musíme nejen podle Sokola zkoumat sami sebe. Všichni jsme osobami, „ledacos už víme“ (právě protože osobami jsme), naše zkušenosti jsou ale subjektivní. Teprve předložení naší osobní zkušenosti druhým a porovnáním s jejich zkušeností se zakládá jakási možnost objektivity. Filosofii ale podle Sokola zajímají i subjektivní zkušenosti, které si „každý může sám ověřit reflexí, nikoli vědeckým měřením nebo experimenty“.⁸

K subjektivní zkušenosti patří také spjatost osoby s konkrétním tělem a jeho umístěním ve světě, s jeho „zorným východiskem i polem“ atd. Každé „já“ je/jsem, jak píše Sokol, vždy naprosto „přirozeným středem světa“ a „není na tom nic egocentrického“.⁹ Můj pohled je můj a ostatní vidí vždy věci jinak, aniž bychom na tom mohli něco změnit. „Já“ znamená vždy *já-zde*, protože já není duch, ale tělo na nějakém místě a zrovna nikde jinde. (Tělo, které je pro člověka charakteristické nejen vzpřímenou chůzí, kterou se chceme co nejvíce vzdálit od zvířat.) V tomto světě a prostoru ovšem není člověk sám, a tak získává i „cizí“ a „společné“ perspektivy. Je to kulturní bytost (nikoli pouze přírodní druh), žije v určité společnosti, mluví nějakým jazykem a přijal nějakou kulturu. Navázal vztahy s druhými a naučil se chovat jako člověk.¹⁰ Stal se osobou.

Jedinečnost a subjektivita člověka je také utvářena pomocí jeho cílů, záměrů a často touhou dosáhnout jiného postavení. Proto je nutné občas předstírat (hrát roli), a to například vlastnosti, které dosud nemá, ale chce je získat. V tomto případě by „být sám sebou“ znamenalo setrvat na místě, jelikož podle Sokola právě předstíráním se člověk mění. Každá přijatá role zachovává na osobě následky. A podstata mé osoby není jen to, *čím právě jsem*, ale také *čím chci být*.¹¹ Hraní rolí je tedy pro člověka naprosto přirozené a v této práci mu bude ještě věnována pozornost.

⁸ Sokol, J. *Filosofická antropologie*, s. 87-88.

⁹ Sokol, J. *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*, s. 49.

¹⁰ Sokol, J. *Filosofická antropologie*, s. 147.

¹¹ Tamtéž, s. 148.

ii. E. Lévinas podle Sokola

K pojetí osoby významně přispěl E. Lévinas svým tvrzením, že zatímco *role* ostatních lidí pro nás znamenají nepřístupnost a prostředek klamu, mohou se druhé osoby vyjadřovat a vyjadřují nějak podstatněji a bytostněji, a to svou tváří. Informace o druhé osobě nepochází z našich myšlenek ani odhadů (do druhého nelze nahlížet), ale z toho, co vyjadřuje on sám. Lévinas hovoří o jistém zlomu ve vývoji každého, když toto sám nahlédne. Neboť dosud (jako mladý, člověkem se teprve stávající) se takový člověk jen zmocňoval všeho kolem sebe a jen uplatňoval nad světem moc. Tvář druhého člověka je ale úplně jiná překážka než věc, nemůžeme s ní jednat jako s věcí (překonat ji nebo obejít). Člověk, prodávající uvedený zlom, si při „setkání s tváří“ uvědomí omezení své svobody, kterou doposud omezovala snad jen jeho fyzická síla. „Místo otázky *Mohu?* si začne klást otázku *Smím?*“.¹² Zde se prý lidská existence stává skutečnou/svobodnou. „Přijala svobodný závazek a teprve tím vstupuje do společnosti“.¹³ Setkáním s tváří začíná vztah: vždy mezi dvěma osobami, které ani přes vzájemnou otevřenost nikdy nesplynou. Vždy zůstanou jednotlivými osobami, a tak mohou svůj svět nabízet jiným. Člověk přijatý do vztahu svou nezávislou osobu buduje díky druhým, kteří mu umožňují ničím nerušený osobní růst. Člověk se tedy stává osobou až při setkání s tváří druhých, kteří již také musí být osobami. Ačkoli v takovém vztahu účastníci vědí o investicích, neřeší, kdo dal víc, jelikož vztah není směna (vždy víc dostanu, než dám).¹⁴ Tvář druhé osoby je vždy svébytná a nelze se jí žádným způsobem zmocnit (a to ani zabitím).¹⁵

Lévinas říká: „Přístupovat k člověku jako ke tváři znamená oslovovat ho jako tvář a hned porozumět řeči tváře. Tvář je to, co mluví dřív, než mluví řeč, je to výraz, ještě než přijdou slova.“¹⁶

Podle Sokola je zcela jiným vztahem vztah mezi dítětem coby budoucí osobou a jeho rodiči. Není ničím podmíněný ani si ho nevybíráme. Dítě je chápáno jako součást rodičů, je to odpovědnost, a to nejen nerovnocenná,

¹² Tamtéž, s. 173.

¹³ Tamtéž, s. 174.

¹⁴ Tamtéž, s. 172-176.

¹⁵ Blecha, I. *Filosofie*, s. 208.

¹⁶ Lévinas, E. *Být pro druhého*, s. 17.

ale dokonce spíš jednostranná, jistě ale přirozená.¹⁷ Od bezmoci novorozeného dítěte vede vývoj člověka až k převzetí vlastní dospělé zodpovědnosti.

b. Osobnost

H. Rotter píše, že abychom mohli mluvit o personalitě/osobnosti, musíme k abstraktní osobě přidat další dimenze, a to tělesné stavy a dispozice, jelikož osobnost se projevuje ve způsobech svého chování.¹⁸ Taktéž M. Nakonečný odůvodňuje rozlišování mezi *osobou* a *osobností* rozdílností mezi podstatou a jejím projevem. Osobnost podle něj představuje skutečnou podstatu člověka a osoba je jejím veřejným projevem, který je přístupný ostatním.¹⁹

(Z těchto tvrzení je možné ovšem cítit jistý rozdíl mezi osobou, o které píše Lévinas či Sokol a psychologickým pojetím, tedy osobou jako projevem osobnosti. Ačkoli základní atributy osoby, jako je jedinečnost, schopnost reflexe či otevřenost ke světu v obou perspektivách přetrvávají.)

Nakonečný ve své knize *Psychologie osobnosti* uvádí, že v psychologii se pojem *osobnost* se objevil až na počátku 20. století a lze ho chápat jako veškerý duševní život každého z nás již od raného dětství. Je to celistvá organizace naší psychiky od dispozic až k chování. Osobnost je chápána jako „hypotetický konstrukt“, který sám o sobě není pozorovatelný, nýbrž je odvozován od pozorovatelného (od chování/projevu osoby).²⁰

Kromě biologických předpokladů přispívají k vytváření osobnosti také naše vlastní zkušenosti, a to sociální a kulturní. Takovými zkušenostmi se zvyšuje individualita, dle Nakonečného „duševní osobitost“ jako cesta k psychosociální zralosti osobnosti. Jelikož „člověk je především sociální bytost“, po uvědomění „*tělesného já*“, které přichází u dítěte jako první, se utváří vědomí „*sociálního já*“, které nás vede k uvědomění si vlastní individuality („já jsem jiný než ostatní“). Jak už bylo řečeno, osobnost je chápána jako vývoj od těch nejjednodušších adaptačních mechanismů, kterými disponuje i novorozenec

¹⁷ Sokol, J. *Filosofická antropologie*, s. 193-194.

¹⁸ Rotter, H. *Osoba a etika*, s. 33-36.

¹⁹ Nakonečný, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, s. 155.

²⁰ Nakonečný, M. *Psychologie osobnosti*, s. 9-11.

až ke komplexnímu vzorci chování řízeného vůlí. Člověk je tedy především „aktivní bytost“, která do jisté míry sama utváří své bytí, ačkoli to vždy nemusí být vědomě nebo záměrně. Člověk sám organizuje svou povahu v závislosti na zkušenostech, a tak se dnešní svět liší od světa našich předků. Vedle utváření osobnosti učním ovšem existuje i jisté evoluční přeprogramování, které do jisté míry určuje naučené chování.²¹ A tak ačkoli se naše zkušenosti liší od zkušenosti předků, získáváme je velmi podobným způsobem.

V. Drapela ve svém *Přehledu teorií osobnosti* píše o rozdílnosti chápání osobnosti v psychologii a filosofii. Říká, že v psychologii je otázka osobnosti přesně stanovena a omezena, zatímco filosofická definice není zcela jednoznačná. Filosofické otázky jsou hlubší. Zkoumají bytí, ucelený pohled na lidskou existenci, vůli, hodnoty a etiku. Psychologii zajímá dynamika vztahů a pozorovatelné chování.²²

Přístup filosofie vymezuje osobnost taktéž několika způsoby. Je to například personalistická teorie Gordona Willarda Allporta (1897-1967), pro kterého osobnost je tím „čím člověk skutečně je“. Nebo pojetí Kurta Lewina (1890-1947), který definuje osobnost jako „aktivní systém transformující skutečnosti“. Osobnost je „vlastnost být osobou“, ale také osoba, kterou specifikují podstatné rysy (samostatnost, činnost atd.). Z hlediska filosofie lze tedy chápat význam osobnosti dvousměrně.²³

²¹ Tamtéž, s. 39-50.

²² Drapela, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 111-112.

²³ Murgaš, J. „Technika“ a „osobnost“ ve vzdělání, s. 96-98.

3 OSOBNOST: VYBRANÉ TEORIE

Ať už budeme nazírat na osobnost z pohledu psychologie či filosofie, platí tvrzení Nakonečného, který píše, že člověk je jedinečný a charakterizovaný v první řadě svou individualitou. Psychologické teorie ale předpokládají, že vlastnosti člověka utvářejí soubory, které mohou být společné určité skupině lidí. Člověk tedy je jedinečný, ovšem některé vlastnosti má s ostatními lidmi (nebo aspoň některými) společné.²⁴ V. Drapela uvádí, že teorie osobnosti jsou vypracované mnoha odborníky a slouží k „vysvětlení interakce dynamických sil působících v životě každého člověka“. Takovými dynamickými silami míní například motivační síly nebo vývoj a obranné mechanismy jedince. Dále dodává, že každá teorie osobnosti musí být jasná, mít správnou strukturu, jedinečnost, jednotu a souvislost.²⁵

Cílem třetí kapitoly je přehled vybraných psychologických teorií osobnosti, a to psychoanalytické teorie S. Freuda a analytické teorie C. G. Junga.

a. Psychoanalytická teorie

Nejznámější z teorií osobnosti je zcela jistě Freudova psychoanalytická teorie. Drapela uvádí, že osobnost se podle Freuda skládá ze tří subsystémů, které ačkoli si navzájem odporují, tvoří uzavřený systém. *Id*, *ego* a *superego* se nachází v neustálém boji.²⁶ Tento systém rozpracoval v knize *Psychologie* Richard Chatham Atkinson (*1929) a kolektiv. Uvádí, že každý subsystém má své vlastní funkce, přesto naše chování řídí společně. *Id* je nejprimitivnější část, nalezneme ji už u novorozence a pro Freuda představuje základní biologické potřeby. *Id* bezprostředně uspokojuje své pudy a je vždy řízeno slastí bez jakéhokoli ohledu na vnější okolnosti. Ne všechny impulzy ovšem můžou být okamžitě ukojeny, a tak se prý vyvíjí *ego* řízené principem reality (*ego* ví, že některé uspokojení impulzů musí počkat). Zároveň dokáže rozhodnout, jaké chování je vhodné nebo nevhodné, tedy jak a kdy impulzy uspokojit. Třetí částí je *superego*, které hodnotí chování osoby jako špatné nebo jako dobré. *Superego* pro Freuda představuje hodnoty, morálku a svědomí. Osobnost

²⁴ Nakonečný, M. *Psychologie osobnosti*, s. 135.

²⁵ Drapela, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 15.

²⁶ Tamtéž, s. 19-21.

složenou z těchto tří složek pohání psychická energie, kterou Freud nazval *libido*. Na tomto primárním sexuální pudu založil i svoji teorii vývoje osobnosti (nazývanou „psychosexuální“), jenž probíhá v pěti stádiích, a to *orální, anální, falické, latence a genitální*. Podle Atkinsona Freud představil teorii, kde naše jednání ovlivňují síly mimo naši kontrolu a osobnost je relativně neměnná.²⁷

b. Analytická teorie

Druhou vybranou teorií osobnosti je analytická teorie C. G. Junga. Podle Drapely Jung ve své teorii některé výroky Freudovy psychoanalýzy přijal, ale sexualitu za činitele lidského chování nepovažuje (Jung vidí libido nikoli jen jako sexuální energii, ale jako obecnou životní sílu). Osobnost (v Jungově teorii nazývána *psyché*) chápe jako samostatný systém, který svou individualitu ukazuje ve vztahu k okolnímu světu. Struktura psyché obsahuje čtyři subsystémy, což jsou *kolektivní nevědomí, osobní nevědomí, ego (coby vědomé já) a bytostné já*, které slouží jako spoj mezi vědomím a nevědomím.²⁸

Pokusím se nyní podle Drapely stručně charakterizovat tyto jednotlivé části osobnosti.

i. Psyché

Kolektivní nevědomí představuje v Jungově teorii část osobnosti zděděnou po předcích (lidských i zvířecích), obsahuje veškeré pozitivní i negativní zkušenosti. Je to společný základ celého lidstva. Kolektivní nevědomí může sloužit jako zdroj životní moudrosti, jádro představ nebo dané vzorce chování. K utváření konkrétních představ o světě nám slouží obsahy kolektivního nevědomí, které Jung nazval *archetypy*, z nichž nejvýznamnější je *persona*. Persona coby maska, kterou nasazujeme před ostatními, nám pomáhá vyvolávat pozitivní dojem a naopak skrývat stránky osobnosti, které svému okolí ukazovat nechceme. Dalším archetypem je *animus/anima* představující mužskou část v ženské osobnosti a naopak. Tento archetyp pomáhá lidem chápat osoby opačné pohlaví. Jako další část kolektivního nevědomí uvádí

²⁷ Atkinsonová, R. L.; Atkinson, R. C.; Smith, E. E.; Bem, D. J.; Nolen-Hoeksema, S. *Psychologie*, s. 545-550.

²⁸ Drapela, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 20-23.

Jung *stín*, naše nejprimitivnější stránka, ta nejnižší zvířecí pudovost skryta v každém člověku (lze přirovnat k Freudovu id). Jung ve své teorii charakterizoval mnoho dalších archetypů, uvedeny byly aspoň některé z nich.

Osobní nevědomí vzniká dle Junga z vytěsněných nebo zapomenutých citů a myšlenek. Sám takové obsahy označuje jako *komplexy*, které samostatně (neboť se vymkly kontrole) existují v temné stránce lidské psyché. Komplexy mají původ v nejtraumatičtějších zážitcích. Převážně to jsou, jak Jung uvádí, nedořešené záležitosti s „důležitými druhými“.

Ego je v přímém kontaktu s *bytošným já* a zodpovídá za identitu a chování osoby. Bytošné já zahrnuje vědomou i nevědomou část psyché (i ta podle Junga totiž tvoří naši osobnost). Bytošné já je ústředním bodem osobnosti, který nám pomáhá udržovat v životě rovnováhu a celistvost.²⁹

Na rozdíl od Freuda tedy Jung zdůrazňoval procesy v nitru osobnosti, nikoli vztah jedince ke společnosti.

²⁹ Tamtéž, s. 23-26.

4 IDENTITA (JAKO JÁDRO OSOBY)

V další části práce bude zobrazen problém identity jako jádra osoby, tedy identita jako bytí sebou samým a nikým jiným. V kapitole bude rozlišována *identita sociální* a *osobní*. Chápání osobní identity bude interpretováno podle německé filosofky J. Arendtové a psychologického pojetí V. Bačové. V druhé části bude stručně popsán vývoj identity na základě teorie E. H. Eriksona. Poslední část bude věnována *sociálním rolím* (jako způsobům ztvárnění identity) a *interpersonálním vztahům*. Pro prezentování problematiky identit a rolí v sociálních vztazích jsem vybrala dvě speciální témata, a to proces *stigmatizace* a *Stanfordský experiment*.

Na poli filozofie narazíme na dva různé problémy identity. Prvním je identita ve smyslu totožnosti, tedy vztah mezi dvěma (či více) jevy, které se shodují. Vychází z latinského překladu slova „identita“ „týž“.³⁰ Druhý způsob chápání vymezuje jedna z autorů knihy *Sociální psychologie* Bačová jako identitu coby „touhu po vlastním uskutečnění“, po zjištění, kdo vlastně jsme (jaké je jádro naší osoby).

Vedle identity, jakožto vztahu osoby k sobě samé, zde autorka uvádí ještě možnost hovořit o identitě spojené s lidským jednáním. Taková identita se nezaměřuje na sebe, ale na další osoby (případně jejich vztah nebo společnou činnost.) Identitu celku, tedy příslušnost k nějaké sociální kategorii (ale také aspekty sebepojetí odvozené od členství v určité skupině) nazývá Bačová *sociální identita*. V případě charakteristiky osoby zasluhující sebeúctu a respekt hovoří o *identitě osobní*.³¹

Bačová také pojednává o identitě jako o možnosti osoby odlišit se od ostatních, jako o zvýraznění „příběhu osoby“ (neboť jak uvádí, identita je i trváním osoby v čase). Nadneseně definuje identitu jako něco, co z osoby dělá to, čím je a potvrzuje její legitimitu. V psychologii identita představuje „celistvost mentální stránky lidské bytosti“. *Osobní identitu* spatřuje Bačová v přesvědčení

³⁰ Způsob interpretace identity jako totožnosti, zformuloval už G. W. Leibniz (1646-1716): „Objekty a a b jsou identické právě tehdy, když všechny vlastnosti objektu a jsou vlastnostmi objektu b a naopak tj. definiční ekvivalence. Úplná shoda dvou objektů ve všech jejich vlastnostech je možná jen tehdy, jde-li o tentýž objekt.“ (*Filosofický slovník*, 1995)

³¹ Bačová, B. *Identita v sociální psychologii*, s. 112.

jedince o svých schopnostech. Pokud chceme pojem identita uchopit abstraktně, tedy nikoli vlastním jménem nebo členským označením, uvádí Bačová možnost mluvit o identitě jako o „procesu definování“ (a to jak sociálního definování v případě *sociální identity*, tak sebedefinování v případě *identity osobní*). Identita je tedy „definování a sebedefinování osoby, která vyjadřuje, čím je osoba od jiných lidí ve stejném prostředí a pro jiné lidi rozpoznatelná.“ Bačová dále poukazuje na rozdílnost pojmů identita a osobnost. Identita je pojmem, který nepředstavuje uzavřený systém, jako je tomu u osobnosti. Identita je naprosto otevřena všem sociálním interakcím a jejich produktům. (Zároveň ale autorka upozorňuje, že pojmy *identita*, *role*, *sebepojetí* či *osobnost* se v různých psychologických teoriích mohou více či méně prolínat, jelikož občas si „slovníkové definice navzájem vypomáhají“.)³²

O filosofickém pojetí osobní identity píše Jiří Pechar (*1929) v knize *Být sám sebou*. Na základě chápání identity u Arendtové říká, že identita není dána ve vědomí jedince samotného, ale je „spjata s možností jednání v pluralitním společenství“. Identita se tedy může vyskytovat pouze tam, kde je lidské jednání a řeč. Jednání je způsobem projevení naší identity (odpovědí na otázku *Kdo jsem?*). Jednáním zde ale Arendtová nemyslí práci ani účelné vytváření věcí. Jednání (aby mohlo být projevem identity) musí být poháněno svobodnou iniciativou a musí začínat něco nového. (Jednat a začínat něco nového jsou tudíž synonyma.) A tak dochází autorka k závěru, že teprve jednající a mluvící osoby jsou zodpovědní za sociální svět.³³

V opozici k těmto názorům by bylo možné poukázat na identitu v již zmiňovaném Descartovo pojetí osoby jako subjektu. Dle Alice Klikové pro Descarta „identita není proměnlivá a nevyjadřuje fakt, že se bytost vyvíjí směrem k nějakému otevřenému cíli nebo završení.“ Identita tedy pouze „vyjadřuje, že bytost je.“³⁴

Rozdíl, který jsem uvedla v případě osoby, tedy posun od „osoby“ ihned po narození k osobě, kterou se člověk stává v průběhu lidského života, platí také pro identitu. Z psychologických teorií vývoje bych ráda zmínila Eriksonovu

³² Bačová, V. *Osobná identita*, s. 201-205.

³³ Pechar, J. *Být sám sebou*, s. 7, 17.

³⁴ Kliková, A. *Mimo princip identity*, s. 50.

teorii identity, pro kterou je vytvoření identity výsledkem psychologických rozporů, které rozpracoval do několika fází.

a. Teorie vývoje identity

Psycholog dánského původu Erikson se identitou zabýval především z hlediska jejího vývoje. V jeho teorii osobnosti identita úzce souvisí s vývojem ega. Drapela uvádí, že v systému této psychosociální teorie se ego uplatňuje jak uvnitř osobnosti, tak ve vztahu ke společnosti. Struktura vývoje ega a identity probíhá v osmi stádiích, přičemž v každém stádiu nastává krize (křizí Erikson míní dva konfliktní prvky a následnou nutnost řešení). Překonání takové situace představuje *ctnost (virtue)*. Naopak uhýbání a neřešení krize znamená pro ego ohrožení a vývoj stagnuje.³⁵ Podle interpretace R. C. Atkinsona je cílem těchto křizí a jejich pozitivním překonáním vznik vlastní identity (schopnost odpovědět na otázky *Kdo jsem? a Kam kráčím?*). Erikson zformuloval vývoj sebepojetí, který začíná již v dětství a probíhá po celý život.³⁶

b. Sociálních role

K lepšímu pochopení procesu utváření identity každé osoby je nutné vždy přihlídnout k sociálním rolím, které se k jedinci vztahují. Sociální roli definuje psychologický slovník jako „chování, které je pro jedince v určitém postavení vhodné a žádoucí“, neboli „předpokládaný způsob chování jedince v určité sociální situaci, pro kterou je dána konkrétní společenská norma“.³⁷

Nakonečný uvádí, že společnost přiděluje jedincům sociální role podle aktuálních podmínek a situací. Jsou to normy, které na základě okolního očekávání mají být naplňovány. Některé normy jsou osobám předkládány již od dětství pomocí výchovy. (Nakonečný ovšem dodává, že normy různých společností (kultur) se ale samozřejmě liší.) Zjednodušeně lze říci,

³⁵ Drapela, V. *Přehled teorií osobnosti*, s. 67-70.

³⁶ Atkinsonová, R. L.; Atkinson, R. C.; Smith, E. E.; Bem, D. J.; Nolen-Hoeksema, S. *Psychologie*, s. 124.

³⁷ Hartl, P.; Hartlová, H. *Psychologický slovník*.

že individuum se společnosti přizpůsobuje, ovšem někdy na úrok ztráty individuality.³⁸

Bačová píše o roli jako o „zvnitřnění identity“, a naopak také identita je „zvnitřněná role“, role jsou tedy dle autorky primární složkou identity. Sociální pozice a role jedince ve společnosti dává smysl a význam konání osoby a také jejího vztahu k jiným osobám.³⁹

Můžeme tedy říct, že každodenní jednání individua ve společnosti je vázáno na jeho identitu a role, které zastává. Jako lidem nám ale ani předstírání není cizí. Podle Pechara mluví Arendtová o záměrném sebeprezentování, kdy identita není totožná s obrazem, který chceme ve druhých vyvolat. Je zde ovšem právě již zmiňované *jednání a řeč*, které o nás neustále a nevědomě podávají pravdivá svědectví. Arendtová říká: „Na rozdíl od toho, co jsme, na rozdíl od vlastností, nadání, talentů a vad, které nám patří, a které máme tudíž ve svých rukou a pod kontrolou aspoň tak daleko, že je podle své vůle můžeme ukazovat nebo skrývat, se ono ve vlastním smyslu osobní „kdo“, kterým člověk je, naší kontrole vymyká právě proto, že nedobrovolně spoluukazujeme ve všem, co říkáme a děláme.“⁴⁰

c. Interpersonální vztahy

Sociální role, jakožto různé způsoby ztvárnění naší identity, jsou vázány na sociální realitu a sociální procesy, z nichž nejvýznamnější jsou zcela jistě interpersonální vztahy. Vztahy mezi osobami mohou přímo ovlivňovat projevy osobnosti, její jednání, komunikaci a dokonce chápání okolního světa. Studium interpersonálních vztahů zároveň vytváří spojení mezi sociologií a psychologií.

O tom, do jaké míry utvářejí identitu mezilidské vztahy, pojednávají sociologové P. L. Berger a T. Luckman v knize *Sociální konstrukce reality (The Social Construction of Reality)* z roku 1966. Identitu označují jako prvek, který se „utváří během sociálních procesů“. Identitu tvoří a přetvářejí sociální vztahy, interpersonální i vztahy subjektu a společnosti, ale také dějiny

³⁸ Nakonečný, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, s. 154.

³⁹ Bačová, V. *Osobná identita*, s. 202-204.

⁴⁰ Pechar, J. *Být sám sebou*, s. 17-18.

společnosti, které jsou ovšem utvářeny opět lidmi s určitou identitou a v určitých sociálních rolích. A tak některé sociální struktury z historie vytváří určité typy identit. (Proto říkáme, že Američané jsou jiní než Francouzi atd.) Dle autorů jsou typy identit dobře pozorovatelné a ověřitelné „předvědeckou“ zkušeností, jsou to sociální produkty a v realitě zaujímají relativně stabilní pozice.⁴¹

Pro budování a udržování identity pomocí interpersonálních vztahů je typická příslušnost k určitým sociálním skupinám, kde jsou tyto vztahy zajišťovány. Takové prostředí naplňuje emocionální a společenské potřeby osoby. Naopak ztráta těchto vazeb může být chápána jako narušení identity/jádra osoby. V následující části bude vylíčen jeden z možných faktorů, který má za následek změnu identity, a to proces *stigmatizace* (v psychologickém slovníku definován jako negativní hodnocení jedince na základě předsudků, které může vyústit až ve vyčlenění ze společnosti⁴²).

i. Stigma

Stigma může velmi změnit sebepojetí a sebehodnocení osoby. Stigmatizovaní jedinci jsou často nuceni v průběhu života přijmout novou identitu a sžít se s ní. Takový proces může být ovšem velmi stresující. Marie Vágnerová (*1946) uvádí, že „člověk, který bývá odlišný, je obtížněji akceptován, a často právě proto získává nižší sociální status.“⁴³

V knize *Stigma* (1963) líčí americký sociolog E. Goffman dopad interpersonálních vztahů stigmatizovaných jedinců na jejich identitu a způsob, jak s nimi ve společnosti jednájí ostatní („normální“) osoby.⁴⁴

Goffman svůj výklad staví na několika základních předpokladech, a to, že ve společnosti probíhá kategorizace, přičemž příslušníci každé kategorie vynikají jistými atributy, které jsou chápány jako samozřejmé a přirozené. Většinou jsme schopni osobu už při prvním kontaktu kategorizovat, připsat jí sociální roli podle našeho očekávání (Goffman dodává, že nás ve většině

⁴¹ Berger, P. L.; Luckmann, T. *Sociální konstrukce reality*, s. 170-171.

⁴² Hartl, P.; Hartlová, H. *Psychologický slovník*.

⁴³ Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 356.

⁴⁴ „Normálními“ nazývá Goffman všechny, „kdo se nevzdalují v negativním smyslu od konkrétního očekávání“. (Goffman, 2003)

případů ani nenapadne přemýšlet o tom, zda bude tato představa naplněna nebo ne). Pokud osobě připíšeme nežádoucí (ve smyslu nezapadající do našeho stereotypu) atribut, je takový atribut stigmatem. Goffman zdůrazňuje, že co může být stigmatizujícím atributem jednoho typu osoby, může být docela dobře v souladu s běžností jiného typu (vždy s ohledem na sociální roli). Stigmata mohou být tělesná (například znetvoření nebo handicap), dále vady na charakteru (slabá vůle, nepoctivost apod.) a posledním druhem jsou stigmata rasy, náboženství či národa. Všechny mají ale společné sociologické rysy, které Goffman popisuje těmito slovy: „Jedinec, který by byl mohl být v běžném společenském styku přijat zcela snadno, je nositelem charakteristického rysu, jenž se může vnutit do naší pozornosti a způsobit, že ti z nás, kteří se s ním setkají, se od něj odvrátí a že bude pominut nárok jiných jeho atributů na nás.“ Je osobou nosící stigmatizované odlišnosti od našeho očekávání.⁴⁵

Osoba se stigmatem pro své okolí prý samozřejmě „není tak docela člověkem“ a objevují se různé formy diskriminace, které často snižují její životní šance. Vytváříme celé teorie o méněcennosti a nebezpeční, které pro nás tyto odlišnosti představují. Goffman píše, že jsme dokonce schopni vnímat obrannou reakci osoby se stigmatem jako projev vady samotné. Reakce stigmatizovaného může být buď přímá náprava (v případě tělesné odlišnosti Goffman jako příklad uvádí podstoupení plastické operace), nebo nepřímá, a to snahou vyniknout v oblastech, které se pro okolí mohou zdát neslučitelné s jeho stigmatem (handicapovaný se naučí jezdit na koni či pilotovat letadlo).⁴⁶

Teorii osobnosti, role a sebe prezentace, která je v této práci vykládána, je možné představit v praxi, a to například tak, jak to učinil americký sociální psycholog P. G. Zimbardo.

⁴⁵ Goffman, E. *Stigma*, s. 9-13.

⁴⁶ Tamtéž, s. 13-19.

ii. Stanfordský experiment

Ráda bych tedy připojila kapitolu stručně popisující Stanfordský vězeňský experiment z roku 1971, který slouží jako ukázka chování osob v roli vězňů nebo dozorců a jejich vzájemných vztahů. Zimbardo se ve svém výzkumu zaměřil na změny, které u osobnosti mohou nastat po přijetí určité role, a to konkrétně jak se slušní lidé v nové roli uchýlí k nebyvalé krutosti vůči ostatním.

Podle Zimbarda herci při hraní fiktivní postavy přijmou role odlišné od jejich osobní identity. Intenzita role je pohlčí, začne se překrývat s životem mimo scénu nebo ho dokonce řídit. Někdy prý ani není třeba publikum, role se odehrává přímo myslí herce. Zimbardo uvádí, že všechny role jsou vázané na situace (v případě dramaturgické perspektivy Goffmana, jenž bude popsána v další kapitole, označovány jako *jeviště*), některé jsou odloženy při příchodu zpět do běžného života, ale jiné jsou natolik zálučné, že se mohou stát tím, čím jsme po většinu času.⁴⁷

Ve své knize *Moc a zlo* z roku líčí Zimbardo pobyt 24 osob v improvizované věznici, kteří se motivováni částkou 15 dolarů za den dobrovolně do experimentu přihlásili (a byli následně vybráni na základě psychologických testů). Sám autor vedle funkce vedoucího experimentu přijal roli ředitele věznice. Dobrovolníci byli zcela náhodně rozděleni na vězně a dozorce, na počátku experimentu mezi nimi nebyl žádný významný rozdíl, přičemž nikdo z nich nedostal přesné instrukce, jak se ke své roli postavit. Úkol byl, aby dozorcí udržovali ve věznici pořádek. Výzkum měl zpracovávat záznamy pozorování, rozhovorů, deníků apod.⁴⁸

Autor zaznamenal, že během prvního dne si dozorcí zvykali na svou dominantní roli, druhý den už ovšem ze strany vězňů došlo ke vzpouře proti omezování svobody, a tak začali dozorce zesměšňovat. Dozorcí se uchýlili k různým trestům (pobyt na samotce, omezení jídla, bezúčelné činnosti atd.). Jejich agrese rostla každým dnem a vězni byli stále více dehumanizováni. Takové zacházení se začalo brzy projevovat, přicházely stresové reakce

⁴⁷ Zimbardo, P. *Luciferův efekt*, s. 265-266.

⁴⁸ Zimbardo, P. *Moc a zlo*, s. 123-125.

(Zimbardo pro příklad uvádí, že první vězen byl propuštěn po 36 hodinách kvůli svému emocionálnímu zhroucení), napodobování duševní poruchy za účelem vynutit si propuštění, psychosomatické výrazky atd. U rolí dozorců Zimbardo vyzoroval, že někteří byli sadističtí po celou dobu, jiní jen výjimečně a pořádek udržovali ve skutečnosti ti dozorcí, kteří byli „dobří“ a vězni si přáli jejich přízeň. Otázkou zůstává, proč „dobří“ dozorcí nikdy nezpochybnili rozhodnutí sadistických.⁴⁹

(Z pohledu M. Bubera a jeho personalistické filosofie, kterou jsem zmínila v počáteční kapitole, lze konstatovat, že vztah mezi dozorcí a vězni se změnil z „já-ty“ na „já-ono“. Tedy jak píše Sue Grandová, s vězni bylo zacházeno jako s věcmi, nikoli osobami.)⁵⁰

Experiment musel být kvůli stále narůstající krutosti ukončen už po šesti dnech.

V rámci svého ohlédnutí za improvizovaným vězením ve sklepení Stanfordské univerzity po 25 letech Zimbardo zformuloval několik bodů, které experiment přinesl. Je to například odhad budoucího jednání z reakcí z minulosti, kdy se lidé mohou opřít o dřívější zkušenosti. Pokud takovou zkušenost nemají, lze jejich chování jen těžko předvídat. Ani osobnostní testy nezjišťují chování jako takové, ale pouze povědomí o minulých reakcích. Dalším problémem je nejednoznačnost zadání rolí, kdy nové role vybízejí k činům a pravidlům, které by za jiných okolností nepřicházely v úvahu. Hraní rolí (ačkoli jsou umělé a dočasné) má na základě Zimbardova pokusu velmi realistický dopad. Osobní hodnoty a postoje se přizpůsobují nové zaujaté roli. Osoby se snadno dají svést ke zlu, iracionálnímu a antisociálnímu jednání. Zimbardo tvrdí, že „totální situace“ (jakou je například pobyt ve vězení) mění lidskou povahu a narušují integritu osobnosti.⁵¹

„Duše je místem sama o sobě a dovede nám nebe změnit na peklo a peklo na nebe.“ (John Milton)

⁴⁹ Tamtéž, s. 125-127.

⁵⁰ Grandová, S. *Ozvěny zla*, s. 23.

⁵¹ Zimbardo, P. *Moc a zlo*, s. 128-129.

5 SOCIÁLNÍ REALITA

Chování a interakce osob s různými sociálními rolemi vytváří zázemí, které je předpokladem pro budování společenského světa. Tento svět je generacím předáván jako okolní „realita“. Stejně tak jako člověk utváří sociální svět, je také okolní sociální realitou sám ovlivňován.

Cílem poslední kapitoly je stručný pohled na každodenní intersubjektivní realitu podle sociologické analýzy Bergera a Luckmanna. V druhé části kapitoly bude poukázáno na to, jakým způsobem si pomocí sociálních rolí osvojujeme okolní svět. Tato problematika bude interpretována z perspektivy Goffmanova dramaturgického přístupu, jeho pohledu na každodenní sebeprezentaci a vztah osobnosti a rolí, které ve společnosti zastává.

Realitou je podle autorů Luckmanna a Bergera míněno „vědění, kterým se řídí naše jednání v každodenním životě“. Tedy realita, která je přístupná běžnému uvažování obyčejných lidí.⁵² Jak může být realita ovlivňována různými speciálními teoriemi, je otázka jiná a v rámci této práce nebude probírána.

Podle Bergera a Luckmanna má svět, který lidé ve svém každodenním životě považují za realitu, původ v myšlenkách a činnostech, které společně s jejich subjektivním jednáním udržují jeho reálnou podobu. Intersubjektivní svět každého ze členů společnosti je utvářen objektivizací všech procesů a dávání významů věcem, které se nachází v běžném dění kolem nás. Přestože chtějí Berger a Luckmann pochopit realitu jako předmět empirické vědy, analýza takové každodennosti se neobjede bez filozofického hlediska, a to konkrétně fenomenologie, která „zamítá jakékoliv příčinné či genetické hypotézy, stejně jako domněnky o ontologické podstatě analyzovaných jevů“. Autorům jde tedy o to, popsat běžné uvažování s ohledem na fakt, že realita je vnímána jako daná (nebo aspoň přinejmenším obsahuje množství například vědeckých faktů, které jsou společností pokládány za dané).⁵³

⁵² Berger, P. L.; Luckmann, T. *Sociální konstrukce reality*, s. 25.

⁵³ Tamtéž, s. 25-26.

a. Sféry reality

Berger a Luckmann uvádí, že sociální realitu je možné rozdělit do několika částí.

Zdůrazňují, že naše vědomí nelze pochopit bez vztahu k objektům fyzického světa nebo naší subjektivní reality. Je vždy intencionální, zaměřuje se na něco (cokoliv), bez čehož základ vědomí jen těžko určíme. Prvky v našem vědomí je dle autorů možné rozřadit do různých sfér reality. Například přátelé, se kterými se setkávám každý den, patří zcela jistě do jiné reality než nehmotné objekty pocházející z mých vlastních snů. Každý vnáší do mého vědomí zcela odlišné napětí. Berger a Luckmann uvádí, že vědomí se v různých sférách reality dokáže pohybovat. Tomuto nepřebornému množství realit je ovšem jedna nadřazena, a to *realita každodenního života*, protože se do našeho vědomí přenáší tím nejrazantnějším způsobem. Nutí nás věnovat jí největší pozornost a je základem vnímání světa. Podle autorů je bytí v této realitě pro osobu zcela přirozené a samozřejmé.⁵⁴

b. Tady a teď

Každodenní realita zdá se být pro Bergera a Luckmanna objektivní, předem sestavena z jasných vzorců zcela nezávisle na lidském vědomí. Jakoby existence objektů byla takto daná ještě před příchodem osoby na scénu. Podle autorů je vše organizováno podle principu „*tady a teď*“, a podle toho se řídí také lidská pozornost. To, co je *tady a teď*, je považováno za „nejreálnější“, přičemž *tady* znamená fyzicky okolo mé či jiné osoby a *teď* znamená právě v tento okamžik a v žádný jiný. Realita podle Bergera a Luckmanna ovšem zahrnuje také jevy, které takto bezprostředně zřejmé nejsou. A to protože život osoby prožívají v různých stupních prostorové i časové vzdálenosti. Nejbližší oblastí je prostor a čas, kde osoba může realitu do jisté míry sama tvořit (například místo, kde pracuje - automechanik ve své dílně apod.), je to „náš svět“. Autoři uvádějí, že ostatní oblasti každodennosti nejsou přístupné do takové míry. Zájem o tyto sféry je pro osobu méně intenzivní než o sféru „*tady a teď*“, přesto se může zajímat o okolní záležitosti v rámci odpočinku nebo nějakého vlastního osobního zájmu.

⁵⁴ Tamtéž, s. 26-27.

(Pro příklad automechanika, na kterém svou teorii Berger a Luckmann ukazují, je to laboratoř automobilového průmyslu, do které se nejspíš nikdy nepodívá, přesto dění uvnitř může do jisté míry ovlivnit jeho denní rutinu.)⁵⁵

i. Intersubjektivita

Jak už bylo řečeno, pojetí reality Bergera a Luckmanna hovoří o *intersubjektivní sociální realitě*. Autoři intersubjektivitu obhajují tím, že každodenní realitu sdílíme s ostatními, pro které je stejně skutečná jako pro nás. Život v takové realitě se neobejde bez společenské interakce. Pohledy lidí vnímající svět se shodují. Autoři tvrdí, že všichni do jisté míry chápeme objektivizace, bez kterých by pro lidi svět postrádal řád. Ovšem pohledy různých osob samozřejmě nejsou zcela totožné. Už jen zmiňované *tady a ted'* se liší, nebo dokonce „moje“ může být v rozporu s *tady a ted'* někoho jiného. To nic nemění na tom, že žijeme ve stejném světě. Naše významy a uvažování o této realitě jsou společné. Podle Bergera a Luckmanna je každodennost evidentní, přesvědčivá a není třeba ji nějakým způsobem ověřovat. Jakékoli pochybnosti o její reálnosti jsou z nutnosti potlačeny, okolní realitě se nelze vzepřít. V každodenní realitě každé osoby jsou podle autorů oblasti, které jsou rutinní a jednání v nich probíhá více či méně mechanicky. Přesto může nastat situace, když je osoba přinucena obohatit rutinu o nové znalosti a dovednosti. (Pokud se vrátím k příkladu automechanika, uvádí Berger a Luckmann potřebu naučit se spravovat jinou značku aut, než byl doposud zvyklý.)⁵⁶

Cílem sociologické analýzy Bergera a Luckmanna je poukázání na to, že sociální realita je utvářena a neustále obměňována sociálními prvky jako je komunikace, sociální role apod. Tedy realita v jejich pojetí je výtvorem jednotlivých osob i celé společnosti.

⁵⁵ Tamtéž, s. 27-28.

⁵⁶ Tamtéž, s. 28-30.

c. Internalizace

Jak už bylo v předchozí části práce řečeno, každá osoba zastává ve společnosti jednu nebo více rolí, které nám pomáhají osvojit si okolní věci a události (můžeme tedy říci „realitu“). Pomocí našich rolí dáváme subjektivní význam „objektivnímu“ světu. A to také pomocí rolí, které zaujímáme zcela záměrně za účelem dosažení toho nebo onoho cíle. Takové role, ačkoli můžeme říct, že jsou „uměle“ vytvářeny, mohou ovlivňovat naši identitu, naše jádro osoby a spoluutvářet sociální realitu.

Bačová v rámci svého pojednání *Identita v sociální psychologii* v knize *Sociální psychologie* uvádí, že existují přístupy sociální psychologie spolupracující s mikrosociologií, které jsou přesvědčeny, že jedinci v každodenní realitě konstruují své identity pomocí záměrného jednání. Vedle *etnometodologie* Harolda Garfinkela (1917-2011), jenž zkoumal pravidla, kterými se lidé řídí na cestě za úspěchem (jako je například vysvětlování a zveličování běžných aktivit apod.), sem patří také již zmiňovaný Goffmanův *dramaturgický interakcionismus*. Ten chápe sebezprezentaci jako problém dramaturgie. Přesvědčení o roli podle Goffmana přímo ovlivňuje úsudek pozorovatelů a dokonce i vlastnosti, které připisuje herec sám sobě.⁵⁷

i. Všichni hrajeme divadlo

Švýcarský psychiatr Paul Tournier (1898-1986) ve své knize *Osoba a osobnost* taktéž uvádí, že nejlepším zrcadlem společenských zvyklostí je zcela jistě divadlo. Píše, že hra, kterou pozorujeme, vypovídá o lidech pravdu. Je to „hra postav“. Dále uvádí, že během představení, ve kterém herci hrají svou roli, je možné v jejich gestech a slovech vnímat lidskou osobnost. Taktéž lze pozorovat člověka, který hraje svůj vlastní život. P. Tournier připomíná, že už slovo *persona* je původně označením pro hercovu masku. V takové masce byl otvor na ústa, který zesiloval projev (proto z latinského „*personam*“, což znamená „rozléhat se“). Dnešní *persona* ve smyslu *osoba* používal i již zmíněný Jung a tato lingvistická spojitost také jistě není náhodná. Tournier dodává, že maska je nějakým způsobem vždy pevně spjata s osobou,

⁵⁷ Bačová, V. *Identita v sociální psychologii*, s. 119.

ačkoli my jako lidé máme často tendence si myslet, že skutečnost a role se liší.⁵⁸

O takovém odrazu společnosti pojednává Goffmanova kniha *Všichni hrajeme divadlo* (v originále *The Presentation of Self in Everyday Life*) z roku 1959, ve které se pohledem sociologie a sociální psychologie zabývá vztahy individuí a jejich rolí.

V první kapitole s názvem *Herecké výkony* Goffman zdůrazňuje, že každý člověk hrající svou roli předpokládá naprostou důvěru diváků. Postava, kterou publikum vidí, má být nepochybným nositelem určitých vlastností. Přirozeně to vše dělá „pro dobro ostatních“. Goffman přichází s otázkou, jak vnímá tuto realitu sám herec? V prvním případě podle něj sám pevně své roli věří a zcela se s ní ztotožňuje. V druhém případě se herec s rolí neztotožňuje vůbec, což je možno chápat jako zcela přirozené, jelikož tato osoba má jisté „pozorovatelské výhody“. Takového herce, který své roli nevěří a nevadí mu ani nedůvěryhodnost, kterou může u obecnstva vyvolat, nazývá Goffman „cynikem“. Cynismus a ztotožnění jsou však jen krajními body široké škály. Herec přesvědčený o svém představení, jenž se snaží naplňovat představu o sobě, si svou rolí utváří součást vlastní podstaty, vlastní identity. Masku představuje pravdivé „já“, kterým by chtěl být. Jak Goffman uvádí cynik je naopak z počátku o své roli přesvědčen, než přijde nejistota, zvraty upřímnosti a sebedůvěry.⁵⁹

Goffman rozděluje představení na vědomé a nevědomé, což lidem má usnadnit orientaci v sociálním světě. Vztah herce k vlastní roli přímo ovlivňuje naše hodnocení. Autor ale dodává, že diváci bohužel často vidí pouze roli, nikoli samotné individuum, a tak je tento vztah jen těžko zjištělný.

Každodenní představení rozpracoval Goffman do několika složek. Část hereckého výkonu, která „slouží obecným a ustáleným způsobem k výkladu situace pro ty, kdo představení sledují“ nazývá „fasáda“. Fasáda představuje hercovy prostředky, které používá, ať už cíleně nebo ne. První součástí fasády je „scéna“. Scénou míní autor prostor a jeho předměty, lze říct všechny kulisy

⁵⁸ Tournier, P. *Osoba a osobnost*, s. 10-11.

⁵⁹ Goffman, E. *Všichni hrajeme divadlo*, s. 25-28.

a rekvizity. Jak zdůrazňuje, je to místo „neměnné“. Pokud chce herec začít představení na určité scéně, musí se tam přesunout. Zároveň také odchodem ze scény dané představení končí. Podle Goffmana si nejčastěji představíme jako scénu konkrétní pokoj v určitém domě s malou skupinou lidí, která se s danou scénou snadno identifikuje. Druhou část fasády, a to „*fasádu osobní*“ Goffman rozděluje na „*vzhled*“ a „*způsob vystupování*“, přičemž toto rozdělení vychází z funkce informací, které vypovídají o herci. Jak autor uvádí, jeho vzhled nás informuje o společenském stavu a postavení, a také zda se momentálně zabývá formální činností nebo zábavou. Dále způsob vystupování nás může upozornit, jak se v nejbližších momentech plánuje herec zachovat. Podle Goffmana nám povýšené vystupování napovídá, že chce vzít situaci pod svou kontrolu, a naopak tichá a pokorná prezentace ukazuje, že se v dané situaci plánuje podřídít. Jako diváci očekáváme mezi těmito dvěma sférami (vzhled a způsob vystupování) soulad, stejně tak bychom uvítali souvislost mezi scénou a osobní fasádou. Dle Goffmana by taková harmonie byla zcela jistě ideální.⁶⁰

Dále Goffman upozorňuje na to, že z fasády se ve společnosti může utvořit očekávaný stereotyp. Tento jev nazývá „*kolektivní prezentací*“. Jedná se o situaci, kdy se herec chopí nějakého úkolu a většinou zjistí, že tato role již má svou ustálenou fasádu. Dle Goffmana si fasády lidé sami netvoří, ale většinou vybírají z několika možností, přičemž volba padne na tu, která se zdá nejvhodnější. Jak autor píše, některé úkoly vyžadují fasády velké autority a jiné malé. Mezi nimi může být ale často velký skok. Jako příklad uvádí poskytování narkózy v amerických nemocnicích. Fasáda zdravotní sestry je pro tak obtížný úkol příliš malá, zatímco fasáda lékaře představuje zbytečně velkou autoritu. Mezičlánek, který by vyřešil dilema, zde podle Goffmana nenajdeme.⁶¹

V další části kapitoly o hereckých výkonech se Goffman zabývá otázkou, kde se berou tendence herců nabízet divákům svou roli dostatečně zidealizovanou. To se mu totiž jeví jako běžná záležitost. Goffman upozorňuje, že se objevují dokonce názory, že pokud bychom se nesnažili ukázat to lepší,

⁶⁰ Tamtéž, s. 29-32.

⁶¹ Tamtéž, s. 33-34.

neuměli bychom se zlepšit skutečně. Jak říká, stejný impulz funguje u vyjádření profesí nebo tříd. I tam se objevují „prázdné fáze“, které lidé zaujímají (většinou vědomě) za účelem využití důvěřivosti ostatních. Goffman uvádí jako autora této myšlenky amerického sociologa Charlese Hortona Cooleyho (1864-1929), který je přesvědčen, že „čím víc je určitá kvalita uznávána a obdivována, tím pravděpodobnější je, že si ji přivlastní ti, kdož jí nejsou hodni.“ A tak každé herecké představení tedy zahrnuje společností uznávané hodnoty (a to někdy dokonce více než samotné chování herce), což si podle Goffmana lze představit jako obřad, během kterého se morální hodnoty společnosti opět potvrdí či ožíví. Píše, že tento trend může dojít až do fáze, kdy představení bude akceptováno jako samotná skutečnost. Upozorňuje, že taková zidealizovaná představení mají svou oporu i ve společenské literatuře, která často zahrnuje „obecný systém stratifikace nebo zidealizování vyšší vrstvy“. Dle Goffmana člověk získává znakovou výbavu k tomu, aby si během svých představení společensky polepšil, a naopak se vyhnul poklesu. Jakmile se tuto výbavu naučí správně používat, může vylepšovat jakékoli situace tak, aby byly pro společnost uspokojivé. Jako znakové vybavení Goffman pro příklad uvádí symboly bohatství a vysoké životní úrovně. Pro zajímavost pak dodává, že lze nalézt i společnosti/kultury s pohledem opačným. Například u Indů najdeme hodnoty nemateriální povahy, kde nižší kasty přejímají bráhmanský způsob života. Za velmi sociologicky zajímavý považuje Goffman také případ s žebrákem na ulici, ale jak píše, v dnešní době už mají tyto scény mnohem menší dramatickou hodnotu.⁶²

Jako zajímavost bych ráda zmínila tzv. „*tajnou spotřebu*“, při níž jsou lidé podle Goffmana nuceni skrýt některé skutečnosti, aby pro publikum udrželi představu ideální normy. Jsou to například hospodyně nechávající na stole uznávané noviny, zatímco čtou červenou literaturu, když je nikdo nevidí. Taktéž děti, které tajně sledují v televizním vysílání programy, které ve společnosti ostatních zavrhnou. Goffman píše, že takové tajné potěšení může být často neslučitelné s názorem, který si, jak doufáme, o nás publikum vytváří. Dále si každý herec potrpí na dojmu neomylnosti, a to tím, že veškeré chyby a jejich opravy ve svém představení zatají. Goffman používá příklad lékařů,

⁶² Tamtéž, s. 38-45.

kteří „své chyby pohřbívají“. Další idealizace uvádí na příkladu předvádění nějakého produktu, kdy herec jasně sáhne po výsledné verzi. Ukáže tak divákům až její hotovou, uhlazenou podobu, z které bude následně vycházet jejich úsudek. Veškerá špinavá práce má před publikem zůstat skryta. Hecce k takové idealizované roli samozřejmě vždy vede zcela ideální motiv (nebo aspoň svým představením podporuje onen dojem). Goffman ovšem soudí, že v očích pozorovatele má ke své roli mnohem dokonalejší stav než je tomu ve skutečnosti.⁶³

ii. Vystoupení z role

V rámci problematiky představení a rolí pojednává Goffman také o jevu, který nazývá „vystoupení z role“. Dle něj se všichni herci pochopitelně snaží držet si takovou tvář, za kterou se vydávají (lze říci „zůstat v roli“). Nechtějí opouštět své místo a pokouší se zachovat přístup, který byl pro danou interakci (ať už formální, nebo neformální) zvolen. V okamžicích krize ale mohou být spuštěny motivy, které vedou ke změně zaběhlého společenského odstupu. Pravidlem bývá, že se po odchodu krize situace opět vrátí k původnímu stavu. Goffman v kapitole s názvem *Komunikace při vystoupení z role* používá příklad doktorů a dobrovolných pacientů, kteří se zúčastnili experimentální léčby. Jelikož byly s pacienty veškeré informace detailně konzultovány, začali se brzy považovat za řádné členy výzkumného týmu.⁶⁴

Za další narušení představení může být považováno krátkodobé zhroucení identifikace osoby s rolí (herec se „zapomene“ a řekne něco nehraného⁶⁵, Goffman to nazývá „nechtěnými gesty“) nebo tzv. „nevhodné vniknutí“, kdy cizí osoba omylem vejde do „zákulisí“ a uvidí herce zcela nepřipravené, například při činnosti neslučitelné s dojmem, který by měli zachovávat. V takových situacích mohou být odhalena velká tajemství nebo vzbuzeny trapné rozpaky.⁶⁶

V každodenním životě dle Goffmana ale dochází také k situacím, kdy chce osoba zcela záměrně zničit zdání, které o ní ostatní mají. Ne ovšem vždy

⁶³ Tamtéž, s. 45-50.

⁶⁴ Tamtéž, s. 165-166.

⁶⁵ Tamtéž, s. 166.

⁶⁶ Tamtéž, s. 203-204.

s cílem vyvolat nesoulad. Pokud herec „udělá scénu“ (jak se běžně říká), výsledkem je tedy skutečně nová *scéna* Goffmanova dramaturgického pojetí. Souhra je odstrčena stranou a přichází nové drama. K takové situaci dochází například při spuštění veřejné kritiky nebo při konfrontaci herce s obecnstvem. Může se dokonce stát, že interakce dvou osob začne být natolik hlasitá, že okolí je nuceno přerušit svou činnost a stát se svědky, odkud už je jen malý krůček k tomu, aby do hádky také vstoupily (způsobem připojení se k jedné ze stran). Goffman tvrdí, že záměrně zdání o sobě může ale také narušit i jednotlivec, pokud vznáší žádost schválně takovým způsobem, o kterém ví, že bude okolím pravděpodobně schvalován.⁶⁷

iii. Krize identity

Jak už jsem naznačila, vnímání sociální reality a sociální role každého jedince v rámci společnosti je přímo ovlivňováno jeho identitou. Během života ovšem můžou nastat chvíle, kdy člověku jeho vlastní identita není tak úplně zřejmá, ať už se nachází v kterékoli ze svých sociálních rolí. Takové situace nazýváme „*krizí identity*.“

Jak píše Pechar, jev označován jako „krize identity“ u Arendtové představuje „pocity vnitřní nejednoty, které souvisejí s atomizací společnosti a s poruchami a zábrany, které postihují schopnost svobodně jednat a mluvit.“⁶⁸

O ohrožení identity z pohledu psychologie pojednává Bačová, která hovoří o „*bojích o identitu*“, jenž souvisí s definováním a sebedefinováním, které je popsáno v rámci kapitoly Identita. Boj se odehrává mezi tím, jak se osoba definuje sama a tím, jak jí definují jiní. Bačová říká, že takový boj se může odehrát z mnoha různých důvodů. Je to boj o sociální pozice a o to, jaká pravidla budou ve světě nastavena. Jako druhý způsob problému identity Bačová uvádí současnou společnost, která klade natolik důraz na pokrok, že může u jedince dojít k přesvědčení, že „vše je možné.“ Dle Bačové jsou právě důsledkem tohoto přesvědčení „konflikty definování, které spočívají

⁶⁷ Tamtéž, s. 205-206.

⁶⁸ Pechar, J. *Být sám sebou*, s. 17.

v nárokování a žádání definic, které se osobě nedostává.“ O tyto definice je dle autorky tedy nutno „zabojovat.“⁶⁹

Krizí identity se ovšem psychologie zabývá i z hlediska vývoje osobnosti. Míním tedy krizi identity, která nastává u člověka ve věku puberty a následně pak hledání vlastní identity ve věku adolescence.

Psychologický slovník hovoří o krizi identity jako o jevu, který se objevuje ve věku 12-14 let a 18-20 let. Je to „období konfliktů a zařazování se do nových sociálních rolí“.⁷⁰ Atkinson uvádí, že dle Eriksona je krize identity součástí „aktivního procesu sebeurčení.“ Hovoří o naprosto zdravé části psychosociálního vývoje. Je to období, ve kterém dochází k „experimentování s rolími“, které mladé osobě umožňuje prozkoumání celé řady postojů, názorů a přesvědčení. Aby se mohl ovšem jedinec ve vývoji posunout dále, měla by být krize identity vyřešena, a to ideálně dle Eriksona okolo dvacátého roku života.⁷¹

iv. Gender

Dalším z aspektů, které mohou do jisté míry utvářet sebe prezentaci osoby a ovlivňovat její vnímání okolní sociální reality je pohlaví. Následující část práce bude věnována otázce sociálních rolí, vývoji identit a osobnostních rozdílů mužů a žen z pohledu psychologie.

Bačová uvádí, že v psychologii se z počátku problematika žen a mužů zkoumala pouze na úrovni biologických rozdílů, jejichž důsledkem měly být odlišné psychologické vlastnosti. Toto zkoumání probíhalo empiricky, měřilo „ženskost“ a „mužnost“. Jak ale Bačová píše, s pojmem „gender“⁷² nastaly v přístupech a perspektivách velké změny. Nyní psychologie zkoumá, jak se liší představy o sociálních rolích mužů a žen v různých historických obdobích a jejich důsledky v sociální realitě.⁷³

⁶⁹ Bačová, V. *Osobná identita*, s. 210.

⁷⁰ Hartl, P.; Hartlová, H. *Psychologický slovník*.

⁷¹ Atkinsonová, R. L.; Atkinson, R. C.; Smith, E. E.; Bem, D. J.; Nolen-Hoeksema, S. *Psychologie*, s. 522.

⁷² *Gender* je termín „v poslední době hojně užívaný při diskuzích o mužských/ženských odlišnostech, identitě a sociálních rolích.“ (*Psychologický slovník*, 2000)

⁷³ Bačová, V. *Problematika rodu v psychologii- sociální psychologie ženy a muže*, s. 161.

„Porozumění rodu“ podle Bačové pochází ze socializace, z kulturních a sociálních vlivů. Děti se učí, jak má vypadat sociální role ženy a muže také pomocí imitace a identifikace, a to primárně v rodině, kde jsou otec a matka tzv. „rodovými vzory“. Pozorují chování rodičů a především jeho následky. Pak tedy napodobují chování, které je přijímáno okolím pozitivně. Tyto schémata chlapci a dívky přejímají po celé dětství a v dospělosti z nich utváří vlastní postoje a způsob vidění světa.⁷⁴

Nyní se naposledy krátce vrátím ke kapitole Identita, v níž byla popsán vývoj identity dle Eriksona. Americká psychologka Carol Gilligenová (*1936) poukazuje na to, že podle této teorie probíhá vývoj identit odlišně u chlapců a děvčat. Ve své knize *Jiným hlasem* zdůrazňuje, že v Eriksonově pojetí zůstává identita dívky nerozvinutá až do té doby, než přijme jméno a sociální status svého manžela. U chlapců přichází dosažení vlastní identity v „optimálním cyklu lidské separace“, tedy mají svou osobní identitu již před intimním vztahem se ženou. U dívek jsou tyto dvě situace provázány.⁷⁵

I tímto způsobem tedy sama sociální realita zde každodenně předkládá osobám role, do nichž mají své identity formovat a vystoupení z určitých rolí hodnotí jako nežádoucí.

⁷⁴ Tamtéž, s. 163.

⁷⁵ Gilligenová, C. *Jiným hlasem*, s. 40-41.

6 ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo dílčí představení problematiky osobnosti a identity ve vztahu k jejím rolím z přístupů filosofie, psychologie a sociologie. Za účelem získání pohledu na vztah osobnosti člověka a rolí, které v každodenním životě zastává, jsem vybrala různé aspekty, pomocí kterých člověk jako osoba spoluutváří své místo v sociální realitě. Ať už je osoba vnímána z perspektivy filosofie nebo psychologie, je její jedinečnost a identita tím, co jí definuje. (Přestože pojmy jako *osobnost* a *osoba* se mohou lišit jak v různých humanitních vědách, tak v historických obdobích.) Vymezení osoby vůči „ty“, její vztahy k dalším lidem, kteří jsou také osobami, vede k nalezení vlastní identity, a to osobní i sociální. Lidské „já“ se utváří po celý život, vede k osobní ucelenosti skrze sebepoznávání a sebehodnocení, ale také krizi identity. Takový proces je ovlivňován jak vrozenými dispozicemi a pudy, tak výchovou a vlivem prostředí, kde osoba žije, a to právě jejími interpersonálními vztahy a začleněním v sociální realitě. Přesto nemusí každá osoba automaticky dosáhnout vrcholu vývoje osobnosti, pokud dostatečně nebere na vědomí vliv těchto různých činitelů (a to vliv kladný i záporný). Pokud ovšem osoba disponuje tímto uvědoměním a odpovědností ke svému jednání, naplňuje správně časovou souvislost událostí a svůj životní příběh.

V každodenním životě zastává osoba neomezený počet sociálních rolí. Ať už jsou to role, které si vytváříme sami za nějakým konkrétním účelem, ty které jsou projevem naší vlastní osobnosti, nebo role, jaké nám okolí předkládá s očekáváním určitého chování, které je průběhu času s danou rolí více či méně spojeno a ve společnosti do jisté míry očekáváno (podléhá sociální kontrole nebo dokonce sankcím). Přesto vždy konkrétní podobu role udává až její nositel. Někdy je samotné rozlišování mezi individuem a rolí, kterou ve společnosti zastává, velmi komplikované. Zvláště v situaci, kdy osoba hraje stejnou hru i sama na sebe.

Samotnou složitost lidské sebe prezentace bychom ale neměli vnímat jako překážku, kterou je potřeba překonat pro správné nahlížení na sociální realitu. Realitu nelze takto zbavit některé její části, jelikož žádná z jejích částí nemůže

existovat odděleně mimo celek, který nazýváme každodenností. (Ačkoli každodennost může mít v různých společnostech nepřeborné množství podob.) Naopak samotné hry a nepřeborné množství nejrůznějších lidských představení jsou výborným předmětem výzkumů, tak jako pro Goffmana, Zimbarda či Bergera s Luckmannem.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ATKINSONOVÁ, R. L.; ATKINSON, R. C.; SMITH, E. E.; BEM, D. J.; NOLEN-HOEKSEMA, S. *Psychologie*. Praha: Victoria publishing, 1995. ISBN 80-85605-35-X.
- BAČOVÁ, V. *Identita v sociální psychologii*. In. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.
- BAČOVÁ, V. *Osobná identita*. In. *Agrese, identita, osobnost*. Tišnov: Sdružení SCAN, 2003. ISBN 80-86620-06-9.
- BAČOVÁ, V. *Problematika rodu v psychologii- sociální psychologie ženy a muže*. In. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.
- BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK, 1999. ISBN 80-85959-46-1.
- BLECHA, I. *Filosofický slovník*. Olomouc: FIN, 1995. ISBN 80-7182-014-8.
- BLECHA, I. *Filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004. ISBN 80-7182-147-0.
- DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-251-3.
- GILLIGANOVÁ, C. *Jiným hlasem: O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-402-8.
- GOFFMAN, E. *Stigma: Poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-21-0.
- GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Studia Ypsilon, 1999. ISBN 80-902482-4-1.
- GRANDOVÁ, S. *Ozvěny zla: klinický a sociálně-kulturní pohled*. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-728-3.
- HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

- KLIKOVÁ, A. *Mimo princip identity*. Praha: Filosofia, 2007. ISBN 978-80-7007-252-3.
- LÉVINAS, E. *Být pro druhého*. Praha: Zvon, 1997. ISBN 80-7113-217-9.
- MURGAŠ, J. „Technika“ a „osobnost“ ve vzdělání. In. *Výchova a vzdělání ve věku techniky*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2000. ISBN 80-7082-627-4.
- NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0625-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0525-0.
- PECHAR, J. *Být sám sebou: pojem identity a jeho meze*. Praha: Hynek, 1995. ISBN 80-7182-014-8.
- ROTTER, H. *Osoba a etika: k základům morální teologie*. Brno: CDK, 1997. ISBN 80-85959-18-6.
- SOKOL, J. *Filosofická antropologie: Člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-627-6.
- SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-056-5.
- TOURNIER, P. *Osoba a osobnost*. Praha: Návrat domů, 1998. ISBN 80-85495-78-3.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
- ZIMBARDO, P. G. *Luciferův efekt: Jak se z dobrých lidí stávají zlí*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2346-9.
- ZIMBARDO, P. G. *Moc a zlo: sociálně psychologický pohled na svět*. Břeclav: Moraviapress, 2005. ISBN 80-86181-4.

8 RESUMÉ

This graduation work deals with issues of a person and personality. The definitions are explained from either a philosophical or psychological point of view. Philosophical points of views are interpreted mainly according to Jan Sokol. Personalising theory by Maritn Buber or "meeting the face" by Emmanuel Lévinas are mentioned. From the prospects of psychology in other parts of the graduation work particular theories of personalities are described, namely psychoanalytic and analytic theory. The next chapter deals with identity as a core of each person. Personal identity and social identity are distinguished. The development of identity is introduced according to Erik Erikson's theory. Social roles and interpersonal relations are mentioned which make and form personal identity. As special phenomena of personal identity a stigmatization process is introduced and personal changes within the Stanford experiment. The last chapter is devoted to the issue of social reality according to sociological analysis by Peter Berger and Thomas Luckmann who consider intersubjective reality of "everyday life" to be superior. At the end of the work there are aspects which to a certain account can affect the way in which a person acquires ambient social reality. As the view at self-presentation in everyday life the Erving Gofmann theory is added, with reference to his dramaturgical prospects described in a book "The presentation on self in everyday life". Also there is discussion of stepping out of a social role, identity crisis or the gender influence.